

Velike mezopotamske božice

Pisani i predmetni izvori svjedoče o popularnosti i snazi kultova mezopotamskih božica. Smatrali su ih zaštitnicama nekih od najvećih gradova, vjerovali su da prate kraljeve u bitke i da osiguravaju njihovu vlast, da prelaze granice svjetova, osiguravaju plodnost zemlje i ljudi te da ozdravljaju bolesne. Razvoj njihovih kultova može se pratiti od prapovijesti: Veliku Božicu prepoznajemo već u paleolitik, u poznatim figuricama s naglašenim ženskim atributima. Za njih, naravno, ne možemo tvrditi da predstavljaju božanstva u pravom smislu, ali su sigurno bile simbolima plodnosti i života, što je još i naglašenije tijekom neolitika kad se zbog pojave zemljoradnje moli za plodnost zemlje. Uslijed razvitka društva i složenijih odnosa unutar njega razvija se i kult Velike Božice. Do sumerskog razdoblja formiralo se mnoštvo ženskih božanstava. Najsjajni primjer božanske ženske moći bez ikakve je dvojbe Inana u sumerskoj, odnosno, Ištar u akadskoj mitologiji – najštovanija i najpopularnija božica drevne Mezopotamije. Ona je istovremeno bila božica rata, ljubavi i plodnosti, te je dodjeljivala vrhovnu vlast i učvršćivala kraljevu moć. Inana/Ištar je jedino božanstvo čije se štovanje može pratiti od samih početaka sumersko-babilonske civilizacije. Kroz tisućljeća njezin se identitet podvrgavao raznim reinterpretacijama i sinkretizmima. Iz tih se razloga usredotočujemo na navedenu božicu i na temelju pisanih i predmetnih izvora prikazujemo različite njezine aspekte.

Otkako su ljudi počeli razmišljati o prirodi i darovima koje ona pruža, plodnost i blagostanje vezali su uz ženski lik. Isprva, je vjerojatno, veza između plodnosti prirode i žene bila samo simbolična, ali s počecima proizvodnje hrane u neolitik taj se lik jasnije definirao. U najranijim stalnim naseljima na starom Istoku pronađeni su ženski likovi koji se po kontekstu nalaza i popratnim atributima već sigurno mogu interpretirati kao božanstva. Uz prijašnja obilježja plodnosti, naglašene ženske atribute, u pojedinim većim i složenijim naseljima pojavila su se i nova obilježja koja ukazuju na složeniju božičinu prirodu ili na postojanje više ženskih božanstava. Najjasniji primjer je Velika Božica iz Çatal Hüyük (Sl. 1). Tu su jasno prikazana barem dva aspekta ženskog božanstva: božica koja rađa (aspekt plodnosti) i tzv. Gospodarica Zvijeri (kontrola nad silama prirode).¹

¹ Prikazi Gospodarice Zvijeri na starom su Istoku češći u drugoj polovici 2. tisućljeća, iako ih ni tada nije mnogo. Prvi prikazi „prave“ Gospodarice Zvijeri pojavljuju se u mitanskoj, srednjoasirskoj, sirijsko-palestinskoj i ciparskoj umjetnosti. Srednjoasirski primjeri jedini su takve vrste u Mezopotamiji i vjerojatno su nastali pod mitanskim utjecajem (BARCLAY 2001: 375, 376).

Složenijim odnosima unutar ljudskih zajednica razvio se i božičin lik. Razlagali su se prvotni atributi i pripisivali joj se neki novi. U prvim visokourbanim središtima koja su nikla u južnoj Mezopotamiji može se prepoznati mnoštvo ženskih božanstava. U nekima se jasno vide tragovi prvotne Velike Božice.

U raznim izvorima nailazimo na niz božica koje su se povezivale s različitim aspektima ljudskog života. Neke su bile posebno važne u političkom smislu jer su podržavale kralja, neke su bile božice podzemlja ili medicine, tumačile su snove, a neke su smatrali odgovornima za žetvu i urod općenito. Njihove su se funkcije često preklapale. Tijekom tisućljetnog razvitka različite su se božice stapale u jednu koja je pri tome preuzimala sve funkcije. To se najjasnije vidi kod najpoznatije mezopotamske božice, Inane/Ištar. Prije negoli je predstavimo, donosimo kratak pregled ostalih važnijih ženskih božanstava u Mezopotamiji.

Skupinu božica smatrali su majkama koje štite kralja. To su, primjerice, Nin-tu, „Gospodarica rađanja“ ili „Gospodarica maternice“,² Nin-hur-sag, „Gospodarica planine“ i Dingir-mah, „Plemenita (Uzvišena)“. Ninhursaga se najčešće opisivala kao dojilja koja hrani kralja dok joj sjedi na krilu.³ Time se kralj povezuje s besmrtnim bogovima što dijelom potvrđuje zakonitost njegove vlasti.⁴

Osnovna funkcija drugih božica bila je nadgledati podzemni svijet. Najvažnija je bila Ereškigal, „Gospodarica velike zemlje“. U Nipuru se još štovala i Alatum koja je pristigla s istočnog Tigrisa, a žrtvovao joj se ovan.⁵ Red u podzemlju održavala je i Nungal, „Velika princeza“.⁶

Nekoliko je božica bilo povezano s liječenjem i, najčešće, s tumačenjem snova. U razdoblju 3. dinastije Ura glavna božica liječenja bila je Gula, „Najveća (Najveličanstvenija)“. Uz nju su poznate još i Nintinugga, Ninisinna i, posebno u Nipuru, Ningagia.⁷ Sve su bile slične, imale su iste funkcije pa se čini da su samo različita lokalna kulturna očitovanja iste božice. U Mezopotamiji su koncepti liječenja i smrti bili usko povezani (svaka ozbiljnija bolest najčešće je dovodila do smrti). Time se može objasniti ime Nintinugga, „Gospodarica koja oživljava mrtve“. Ningagia doslovno znači „Gospodarica samostana“. Vjerojatnije je da ime treba čitati Nin-egia, što znači „Gospodarica, mlada dama“. Naslov se često pridavao Guli, pa je vjerojatno samo drugo ime za nju.⁸ Gula se u literarnoj predaji

² CAVIGNEAUX i KREBERNIK 2001b: 507.

³ SELZ 1995: 253.

⁴ SUCH-GUTIÉRREZ 2003: 274–279.

⁵ SALLABERGER 1993: 46; SUCH-GUTIÉRREZ 2003: 311–312.

⁶ CAVIGNEAUX i KREBERNIK 2001d: 615–618.

⁷ EDZARD 2001: 387, 388; CAVIGNEAUX i KREBERNIK 2001: 351.

⁸ CAVIGNEAUX i KREBERNIK 2001: 351.

poput Inane/Ištar nazivala Nin-Nibru, „Gospodarica Nipura“. Međutim, u Nipuru je glavno božanstvo liječenja bila Nintinugga u čijem se svetištu štovalo i kraljevo osobno zaštitničko božanstvo, božica Lama-lugal.⁹ Ninisinna znači doslovno „Gospodarica Isina“. Bila je zaštitnica grada Isina gdje je i bilo središte njezina kulta, te sestra božice Nisabe, isprva zaštitnice žita, a potom prvenstveno pisma.¹⁰ Božica Baba tumačila je snove, a njezina se liječnička funkcija može pratiti od 3. dinastije Ura. Kasnije je njezino ime postalo sinonimom za „anđela čuvara“.¹¹

U Mezopotamiji, kao i drugdje u ranim kulturama, među nadležnostima najistaknutijih božanstava bili su zemljoradnja, urod, stočarstvo te razni prehrambeni proizvodi. Najvažnije božice iz ove grupe bile su Ninlil i Nisaba, božica ječma i pisara.¹² Postojale su još i božice Kusu, Ašnan, Ninkasi, Ninkirsiga i Sud.¹³ Ninlil, božica grada Nipura, postala je glavnim božanstvom žitarica.¹⁴ Nisaba je bila gospodarica grada Ereša i u početku božica ječma.¹⁵ Zatim, nedugo nakon nastanka pisma, postala je sumerskom božicom umjetnosti, pismenosti i znanja, kćeri nebeskoga boga Ana ili Enlila, iako je zadržala atribute koji su je povezivali s plodnošću zemlje. Njezinim se imenom u tekstovima ponekad označavao ječam. U pisanim izvorima često se poistovjećivala s drugim božicama žita, posebno s Ezinom/Ašnan. Jedna je od njezinih epikleza bila Nunbaršegunu, „Gospodarica (čije) tijelo (je) prošarano ječmom“. Bila je važan član panteona; bez nje se ne bi mogli voditi nikakvi računi, ne bi se moglo žeti te bi se srušio civilizirani poredak svijeta.¹⁶ Nisaba je također, vjerovalo se, promatrala i tumačila zvijezde te prema njihovu položaju određivala gradnju raznih zgrada. Unijela je red u svijet i odredila granice pokrajina.¹⁷

Kusu znači „sazrio klas“, a Ašnan „žito“. Mogla su to biti imena iste božice. Kusu je u početku najvjerojatnije bio samo epitet božica Nisabe i Ezine/Ašnan,

⁹ SUCH-GUTIÉRREZ 2003: 289–296; GRONEBERG 2007: 325.

¹⁰ EDZARD 2001: 587; SUCH-GUTIÉRREZ 2003: 353.

¹¹ STRECK 2001: 512–522; GRONEBERG 2007: 326.

¹² U Mezopotamiji je od početka zemljoradnje osnovna žitarica bio ječam od kojega se pekao kruh i varilo pivo (STUCKEY 2008: 1, 2).

¹³ MICHALOWSKI 2001: 575–579; SUCH-GUTIÉRREZ 2003: 141–142; 335–337; 354–356.

¹⁴ SUCH-GUTIÉRREZ 2003: 113 i GRONEBERG 2007: 327 pomišljaju da je Ninlil zapremila visoko mjesto u panteonu i postigla vrhovnu kompetenciju nad žitaricama kao supruga vrhovnog boga Enlila.

¹⁵ Druga su joj imena bila *Nanibgal* i *Nun-bar-še-gunu*. V. niže. Zaštitni znak bio joj je pisaljka (*stilus*).

¹⁶ BLACK i dr. 2006: 293–294.

¹⁷ MICHALOWSKI 2001: 575 „...Slavljena bila Nisaba koja je donijela red i utvrdila okruge u njihovim granicama, gospodarica čije su božanske snage bez premca.“ *Učiteljev savjet mladom pisaru* 73, 74 (ETCSL 5. 1. 3)

koji je u tom kontekstu značio „Blistava“.¹⁸ Ubrzo je počeo označavati zasebno božanstvo koje se često zazivalo u magijskim i ritualnim tekstovima. Šala(š) je još jedna sumerska božica žita. Prema jednoj predaji bila je supruga semitskog boga žita Dagona, a prema drugoj boga oluje Iškur/Adada. Simbol joj je klas žita/ječma.¹⁹ S žitom se povezivala i babilonska božica ljubavi Iškhara (Išara) koja se uglavnom poistovjećivala s Ištar. I ona je prema jednoj tradiciji bila Dagonova žena. Simbol joj je bio škorpion.²⁰ „Gospodarica izobilja“, Ezina/Ašnan, bila je obožavana sumersko/semitsko božanstvo žitarica. U jednom je tekstu opisana kao „rastuće žito, život Sumera“.²¹ Popularnost joj je porasla kad je Nisaba postala zaštitnicom pisma.²² Spominje se već u tekstovima ranodinastičkog razdoblja i štovala se diljem južne Mezopotamije.²³ Ninkasi je bila „Gospodarica koja lijeva pivo“, značajna kompetencija u Mezopotamiji gdje je pivo bilo važan prehrambeni proizvod. Možemo pridružiti i Ninegunu, „Gospodaricu mnogobojne kuće“, koja se nazivala i Geštinana, „Nebesko vino“, a bila je zadužena za sve uzgajane biljke.²⁴

Božice zaštitnice žitarica često se prikazuju na cilindričnim pečatnjacima (Sl. 2, 3, 4). Najčešće sjede na gomili žitarica, na malim žitnicama ili čak na stapkama žitarica. U rukama drže klasove, a još ih više izbija iza njihovih ramena. Većinom se ne može utvrditi koja je točno božica prikazana, jedino se može zaključiti je li bila višeg ili nižeg ranga.²⁵

Kraljica Neba i Zemlje – Inana/Ištar

Inana/Ištar, „Gospodarica nebesa“, bez ikakve je dvojbe najsajjniji primjer ženske božanske moći. Inana u sumerskoj i Ištar u akadskoj mitologiji bile su najštovanije i najobljubljenije božice drevne Mezopotamije, što je jasno iskazano u *Velikoj molitvi Ištar*: „Gdje li nema Tvojega imena, gdje li nema Tvojih svetišta, gdje li nema Tvoje moći?“²⁶ Unatoč čuvenosti, božica je i dalje enigma te se o njoj

¹⁸ KRAMER 1981: 362.

¹⁹ BLACK i GREEN 2003: 39, 172-173.

²⁰ BLACK i GREEN 2003: 110.

²¹ BLACK i dr. 2004: 111.

²² STUCKEY 2008: 3.

²³ BLACK i dr. 2004: 293; PRITCHARD 1969: 161.

²⁴ GRONEBERG 2007: 326.

²⁵ U mezopotamskoj se umjetnosti rang božanstva iskazuje parovima rogova na naglavku: što ih je više, božanstvo je više. Od božica nižeg ranga najčešće su se prikazivale Ezinu ili Ašnan, a višeg su ranga gotovo uvijek Nisaba ili Ninlil.

²⁶ Boghazköy verzija lls. 17'-18', ZGOLL 2003: 57. Ako nije drugačije navedeno, prijevodi izvora su autoričini.

raspravlja u znanstvenoj i popularnoj literaturi. Iako su se znanstvenici uglavnom suglasili o izvorima, znatno se razilaze u njihovu tumačenju. Etimologije božičinih imena, njezina genealogija, supruzi, ljubavnici, djeca i njihove manifestacije neriješena su i sporna pitanja.

Znanstvenici se uglavnom slažu da ime Inana (Inanna) proizlazi iz složenice nin-an-na „Gospodarica nebesa“.²⁷ Smatra se da je ime Ištar²⁸ izvedeno od korijena ‘*ir*’ „biti bogat“.²⁹

Inana/Ištar je zasigurno glavno žensko božanstvo u kraljevskim ceremonijama. Istovremeno božica rata, ljubavi i plodnosti, dodjeljivala je vrhovnu vlast i učvršćivala kraljevu moć. Kao ratničko božanstvo i vladareva zaštitnica poznata je uglavnom od akadskog razdoblja, kao Anunitum, „Borbena“. Također je nadzirala plodnost biljaka, životinja i ljudi. Time je bila izravno odgovorna za bogatstvo i podmladak.³⁰

U popisu božičinih imena u Ištarinoj himni („Kraljica Nipura“) na prvom je mjestu Ninana, „Gospodarica nebesa“.³¹ Zaziva se i kao Nanaja, što je vjerojatno hipokoristik („Inanica“), a naglašavalo je ljubav prema božici.³² Ime Ninsiana dočarava Inanin/Ištarin astralni aspekt – zvijezdu Veneru (sum. Dilbat zvijezda).³³

Obiteljsko stablo Inane/Ištar razlikuje se u različitim predajama. Ocem joj se smatraju An, Nana/Sin ili, pak, Enki/Ea. Brat joj je Utu/Šamaš, a sestra Ereškigal. U ranijim izvorima partner joj je uglavnom Dumuzi/Tamuz, ali i ratnički bog Zababa. U Asirskom Kraljevstvu 1. tisućljeća pr. Kr. suprug joj je glavno asirsko božanstvo, Ašur.³⁴

Promatramo li mnoštvo kontradiktornih značajki božice Inane/Ištar, čini se da gledamo kroz kaleidoskop koji stapa razne promjenjive oblike njezinih manifestacija. Svaki okret kaleidoskopa proizlazi iz drugog žanra književnih djela i otkriva drukčije obrasce. Gledajući kroz prizmu mitologije, zamjećujemo prekrasnu mladu djevojku, zaokupljenu samom sobom, koja voljenome obećava slatke darove. Također je buntovna tinejdžerica koja je u stanju prekršiti sve zabrane.

²⁷ HALLO 1995: 768. (N)in „gospodarica“ + an „nebesa“ + a(k) genitivni nastavak.

²⁸ U originalu Aštar, oblik bez akadskog nastavka za ženski rod.

²⁹ KREBERNIK 1983: 31.

³⁰ GRONEBERG 2007: 322.

³¹ LAMBERT 1982: 198.

³² SELZ 2000. Nanajin kult pojavio se u Uruku tijekom starobabilonskog razdoblja i održao se ondje sve do kraja 1. tisućljeća. Štovala se i u drugim gradovima, Uru, Nipuru, Babilonu i Kazaluu, a kasnije i u Borsipi, Ašuru i Usbasu (GEORGE 1993: Nos. 540, 1147, 1195, 1015, 1361; SUCH-GUTIÉRREZ 2003: 344–345). Međutim, samo su u Babilonu i Uruku jedni uz druge pronađeni natpisi s imenima Inana/Ištar i Nanaja (GRONEBERG 2007: 323).

³³ RÖMER 1965: 128; HEIMPEL 2001: 487–488.

³⁴ PORTER 2004: 42.

Suprotstavlja se raznim očinskim figurama: u *Zauzimanju Eanne* (ETCSL 1. 3. 5) nadmetala s bogom neba Anom, u *Inani i Enkiju* (ETCSL 1. 3. 1) natjecala se s Enkijem. U jednome od najpoznatijih sumersko-akadskih mitova, *Inanin/Ištarin silazak u Podzemlje* (ETCSL 1. 4. 1) opisano je njezino rivalstvo sa starijom sestrom Ereškigal, gospodaricom svijeta mrtvih.

Kroz prizmu teologije razabire se da se Inanin/Ištarin položaj u panteonu mišenja u skladu s učenjima kojima su svećenici pokušavali urediti božanski svijet. U brojnim leksičkim listama bogova sistematizirali su božanstva kreirajući hijerarhijske i genealoške veze među njima.³⁵ Jedna lista (*SF 1*) navodi Inanu odmah nakon velikog boga neba Ana i glave panteona Enlila, a prije Enkija i Majke Bogova. Druga (*IAS 82-89*) je navodi na šestom mjestu, nakon boga mjeseca Sina, njezina oca.

Gledajući, pak, na Inanu/Ištar kroz prizmu kraljevske retorike, uočavamo čvrstu povezanost s glavnim političkim tijelima Sumera, Akada i Babilona općenito, te s nositeljima političke moći.³⁶ Osnovna Inanina uloga u mitovima o zakonitosti kraljevske vlasti izražena je u sumerskoj doktrini „kralj po Inaninoj ljubavi“. Naslov se stjecao božanskim posvećenjem u obredu Svetog vjenčanja kojim se posvećivao vladarev autoritet. Kralj je dobivao naslov „Inanin suprug“³⁷ koji izražava vrhunac sumerske predodžbe o vladarevoj osobi.

Inana/Ištar u književnosti se često prikazivala i kao milosrdna božica nebeske pravde³⁸ i kao gnjevna božica koja uzrokuje patnje čovječanstvu.³⁹

Inana/Ištar može se, k tomu, promatrati kroz prizmu seksualne orijentacije, kao prekrasna božica ljubavi koja vlada danju, ali i kao bradati/a bog/božica rata koji/a vlada noću. Njezina androgenost tvorila je snažan simbol seksualnosti koja se odražavala u kultu i u transvestiji kulturnog osoblja.⁴⁰ Čak ni u muškoj ulozi Inana/Ištar nikad ne postaje potpunim muškarcem, već je žena s muškim obilježjima.⁴¹

³⁵ Hijerarhija bogova odražava se u odnosima među pojedinim gradskim božanstavima ali i u listama božjih imena. One su bile dio nastavnog programa u pisarskim školama, gdje su se poučavali sumerski i/ili akadski jezik i učio klinopis. Najstarija sada poznata je iz ranog 3. tisućljeća. Liste odražavaju neku vrstu organizacije božanskog svijeta i najvjerojatnije su ukorijenjene u literarnoj predaji. Bogovi su svrstani redom koji vjerojatno odražava temeljna vjerovanja i kultove starijih lokalnih predaja (GRONEBERG 320).

³⁶ WESTENHOLZ 2000: 91-94.

³⁷ Nitakalag ki-aĝ₂ ^dInanna (Lipit-Eštar A; ETCSL 2. 5. 5. 1).

³⁸ *Inana i Šukaletuda* 1-10 (ETCSL t.1.3.3)

³⁹ *Gilgameš i Nebeski bik; Inana i Šukaletuda*.

⁴⁰ GRONEBERG 1986: 28-30; HARRIS 1991: 273).

⁴¹ Opis bradate Ištar (tj. planete Venere) nalazi se u zapisima mezopotamskih astronoma (pločica 61 *Enuma Anu Enlil*: „ziqna zaqnat“; REINER 1995: 6)

Inanin simbol

Najučestaliji simbol Inane/Ištar u svim je povijesnim razdobljima osmerokraka zvijezda/rozeta (Sl. 5) kojom se naglašava njezin astralni aspekt – zvijezda Venera. Inanino ime najranije je zabilježeno u njezinom svetištu Eana u Uruku.⁴² Na pločicama iz starijega IV. sloja (oko 3200. pr. Kr.) pojavljuje se piktogram (Sl. 6) koji se prema kasnijim tekstovima interpretira kao INANNA ili MUŠ („Blještava“ – vjerojatno Inanin pridjevak).⁴³ Na kasnijim pločicama iz III. sloja sačuvana je i *Lista toponima* na kojoj se spominje ^dinanna^{ki} („Inanino mjesto“), što se možda odnosi na Eanu ili na mjesto MUŠ-te, najvjerojatnije grad Zabalam.⁴⁴

W. Andrae je prvi (1930) tumačio da bi Inanin simbol mogao biti dovratnik i nosač nadvratnika na ulazu u kuće od trske kakve su se i donedavna gradile u iračkim močvarama. Gornji dio povezanog trščanog snopa savije se, a kroz zavoj se provuče motka – nadvratnik. Vrh snopa visi i strši, što na prikazima izgleda poput vrpce.⁴⁵

Simbol se pojavljuje na nizu punih skulptura, reljefa i cilindričnih pečata koji su istovremeni sa zapisima iz IV i III sloja u Uruku. Obično ga nalazimo u kontekstu s takozvanim „kraljem-svećenikom“, bradatim muškarcem koji nosi mrežastu suknju i plitku kapu (Sl. 7 i 8). M. A. Brandes prvi je (1979) protumačio da su to prizori središnjega hrama u Uruku s pretpostavljenim vladarem grada, „svećenikom-kraljem“ (EN).

Možda najpoznatiji predmet iz Uruka koji nosi Inanin simbol je velika alabasterna „Vaza iz Uruka“ (Sl. 8) iz faze Uruk IV.⁴⁶ Na njoj je prikazan „svećenik-kralj“ EN kako predvodi povorku prema božičinu hramu koji je naznačen dvama Inaninim simbolima ispred kojih stoji ženski lik.⁴⁷ J. M. Asher-Greve (1985) prilično je uvjerljivo obrazložila tezu da se u 4. tisućljeću božanstva nisu prikazivala. Međutim, Vaza iz Uruka je možda ipak dokaz za suprotno. U hramu, iza glavnog ženskog lika i simbola-dovrataka MUŠ, vjerojatno je na bikovim leđima prikazana Inanina kulturna statua.⁴⁸ U nastavku desno su likovi ovna i lavice, možda naznake dva Inanina aspekta (muški i ženski, ljubav i rat).⁴⁹

⁴² Slojevi IV i III; FALKENSTEIN 1936; NISSEN 1986.

⁴³ FALKENSTEIN 1936; GREEN i NISSEN 1987.

⁴⁴ GREEN i NISSEN 1987: 248.

⁴⁵ VAN BUREN 1945: 48; COLLINS 1994: 107.

⁴⁶ BASMACHI 1947: 119; FRANKFORT 1970: 27.

⁴⁷ Sama božica ili njezina velika svećenica, COLLINS 1994: 108.

⁴⁸ Na bikovim su leđima dva ljudska lika. Viši je muški i nosi stupac posuda naslaganih jedna na drugu. Stoga su iznesena tumačenja da je štovatelj ili pripadnik kulturnog osoblja. Drugi je lik vjerojatno ženski, a uz njega je Inanin simbol.

⁴⁹ Dva Inanina simbola na ulazu u hram možda također naznačuju dva božičina aspekta.

Inana se od akadskog razdoblja, kao Ištar, često prikazuje s lavom, no ta se veza pojavljuje već u III. ranodinastičkom razdoblju. Na posudi iz Nipura prikazana je borba između zmije i velike mačke, a prati je natpis „Inana i zmija“ (Sl. 9). Inana kao lavica možda predstavlja nepredvidiv, agresivan aspekt prirode. Ovan se često prikazuje na pečatima s Inaninim simbolom iz istoga razdoblja. Možda je tada označavao božičinu vezu s bogom pastirom Dumuzijem i plodnošću, što je bio njezin ključan aspekt.⁵⁰ Prikaz na Vazi iz Uruka mogao bi biti i najranije svjedočanstvo o obredu Svetog vjenčanja u kojemu Inana/Ištar sudjeluje prema kasnijim pisanim izvorima.

Sveto vjenčanje

Inana/Ištar je tijekom cijele mezopotamske povijesti bila u središtu vrlo važnih kraljevskih svetkovina. Najistaknutije su bile Novogodišnja svetkovina i Sveto vjenčanje. Potonji se ritual provodio u većini ranih kultura. Svrha mu je bila promovirati sve aspekte života u zajednici.⁵¹ Uključivao je spajanje božanstava plodnosti koja su predstavljali kralj i božičina svećenica. U Mezopotamiji se smatralo da se ritualno spajaju dva božanstva ili čovjek i božanstvo.⁵² Sudionici čina u svakom su slučaju smatrani predstavnicima božanstava, najčešće Inane/Ištar i Dumuzija/Tamuza. Glavna svrha rituala bila je da se kralju i, općenito, zemlji omoguće povoljna sudbina i blagostanje.⁵³ Najstariji pisani dokaz o Svetom vjenčanju potječe iz razdoblja 3. dinastije Ura. Iako već ranodinastički kraljevski natpisi povezuju kralja s Dumuzijem, tek je od 3. dinastije Ura vladar izjednačen s bogom.⁵⁴ Veza Dumuzija i Inane sigurno je potvrđena već u ranodinastičkom razdoblju, tekstom iz Bad-tibire. Nema izričitog iskaza tko je u obredu predstavljao božicu. Uglavnom se vjeruje da je to bila svećenica iz reda nu-gig, ili možda kraljica.⁵⁵ Ritual je zasigurno stariji od toga vremena. Th. Jacobsen je čak tumačio da vaza iz Uruka prikazuje upravo Sveto vjenčanje.⁵⁶ Za muški lik već je na temelju sličnih prikaza na pečatima rečeno da je svećenik-kralj.⁵⁷ Međutim, za sada nema sigurnih dokaza da se Sveto vjenčanje obavljalo prije kraja 3. tisućljeća

⁵⁰ COLLINS 1994: 113, 114. Kasnije se ovan ne prikazuje uz Inanu.

⁵¹ Sir James Frazer (1854-1941), autor utjecajnog djela *The golden Bough* (*Zlatna grana. Podrijetlo religijskih obreda i običaja*, Zagreb: Sion, Naklada Jesenski i Turk 2002), proširio je značenje tog termina na „mitski i seksualni čin“ kojim se obnavlja plodnost (COOPER 1993:82).

⁵² COOPER 1993: 82.

⁵³ LAPINKIVI 2004: 7.

⁵⁴ KRAMER 1969; ROMER 1965: 133.

⁵⁵ RENGER 1975: 251-259.

⁵⁶ JACOBSEN 1976: 24.

⁵⁷ Za ženski lik vidi ranije, u bilj. 46 – 49 i uz Sl. 8; ASHER-GREVE 1985; COLLINS 1994: 109.

pr. Kr. i poznatih kraljevskih himni.⁵⁸ Jedna od glavnih enovih uloga u razdoblju Uruka bila je da se brine za Inanin dom/hram, čime je postajao njezin priležnik i zapremao Dumuzijevo/Tamuzovo mjesto. Razvitkom gradova-država u Sumeru 3. tisućljeća pr. Kr. Dumuzijevu su ulogu preuzeli vladari pojedinih gradova koji su obredom svetog vjenčanja osiguravali svoju vlast i blagostanje zajednice.

Razvitak Inanina/Ištarina kulta

Inana/Ištar je jedino božanstvo čije se štovanje može pratiti od samih početaka sumersko-babilonske civilizacije. Kroz tisućljeća njezin se identitet podvrgavao reinterpretacijama, sinkretizmima, mutacijama, a usprkos tome i fosilizaciji. Ti su neprekidni procesi stvorili božicu koja je, u stvari, bila složen višeslojan konglomerat.

Direktnih pisanih iskaza o božičinu kultu razmjerno je malo u odnosu na broj sačuvanih pločica koje su starije od akadskog razdoblja. Stoga sve rekonstrukcije Inanina kulta u najranijim razdobljima sumerske povijesti uglavnom počivaju na kasnijim pisanim svjedočanstvima, prvenstveno na mitovima, himnama i molitvama iz razdobljâ 3. dinastije Ura i dominacije gradova Isin i Larsa. Neki detalji tih predaja možda odražavaju ranija vjerovanja i kultnu praksu. Međutim, arheološki su potvrđeni brojni Inanini hramovi koji svjedoče da je njezin kult bio raširen u kasnom 4. i 3. tisućljeću.

U kasnom 4. tisućljeću Inana se smatra zaštitnicom grada Uruka, prvog urbanog središta mezopotamske nizine. Zadržavala je aspekt zaštite plodnosti zemlje i bića.⁵⁹ U pisanim izvorima spominje se s različitim pridjevcima. Svaki se, čini se, odnosi na različiti kult i hram s osobljem. Pridjevci, a po njima i Inanine manifestacije su NUN, „vladarski“, hud2, „jutro, jutarnji“, sig, „večer, večernji“, i kur, „planina, planinski“. ⁶⁰ Najraniji epitet NUN možda je simbol boga Enkija i grada Eridua (NUN). U tom bismo kontekstu umjesto općenito „vladarske“ imali Inanu grada Eridua. To bi se poklapalo s genealogijom božice Inane kao kćeri boga Enkija, zaštitnika Eridua, a svjedočilo bi o širenju njezina kulta izvan Uruka. Možda je povezano s mitom po kojemu je od „oca“ Enkija ukrala *me*-počela⁶¹ (*Inana i Enki*; *ETCSL* 1. 3. 1). Epitet NUN stoji i u imenu njezina arhajskog hrama, E2.NUN.⁶²

⁵⁸ Šulgi X-*ETCSL* 2. 4. 2. 2; Iddin Dagan A – *ETCSL* 2. 5. 3. 1.

⁵⁹ Na vazi iz Uruka taj se aspekt jasno razabire u obilju prinosa koji se donose u povorci i već su pohranjeni u hramu. Prizor se intepretira i kao Novogodišnja svečanost, SELZ 2000: 40, 30-32.

⁶⁰ WESTENHOLZ 2007: 334.

⁶¹ *Me*-počela bila su kulturološke norme koje su temelj sumerske civilizacije i obuhvaćaju sve aspekte ljudskog života, uključujući i kraljevsko znakovlje te pravila seksualnosti, dijelom povezana s Inanom (GLASSNER 1992: 55-86).

⁶² WESTENHOLZ 2007: 335.

Epiteti *hud2*, „jutro, jutarnji“, i *sig*, „večer, večernji“, odnose se na Inanin astralni aspekt. Opisuju božicu dvama Venerinim ukazanjima: jedno sja na jutarnjem, a drugo na večernjem nebu. U najranijim tekstovima spominje se samo hram večernje Venere, ali su zapisane svetkovine obje manifestacije.⁶³ Zvijezda/rozeta zbog toga i jest Inanin najčešći simbol. Venera je godišnje vidljiva otprilike osam mjeseci, izlazi na istoku, a zalazi na zapadu. Kad je najbliža Zemlji, ne vidi se otprilike tri dana tijekom zime i dva tjedna tijekom ljeta. Kad je najudaljenija od Zemlje, ne vidi se dva mjeseca i nekoliko dana.⁶⁴

Mit poznat iz kasnijih izvora, *Inanin silazak u Podzemlje*, možda objašnjava periodičnu Venerinu nevidljivost, a možda i Inanin rani pridjevnik kur (doslovno „planina“).⁶⁵ Opisuje kako je putovala u svijet mrtvih (kur) i pokušala preoteti tamošnje prijestolje, kako je zatočena i na kraju oslobođena. U popisu Inaninih *me*-počela čak se nalazi „silaziti u kur/uzlaziti iz kur-a“ (*ETCSL* 1. 3. 1 i 16-21).

Zadnji Inanin aspekt je Inanna-kur, „Inana, planina“. Za nj je predloženo više tumačenja. „Inana (s) planine“ podsjećalo bi na planinsko područje gdje je Inana rođena i gdje se Venera pojavljuje na nebu.⁶⁶ Štoviše, ona po mitovima ne putuje u kur, planinske zemlje oko mezopotamske nizine, samo da bi ušla u svijet mrtvih. Primjerice: „Mlada žena je otišla u planine, sveta Inana je otišla u planine. Da otkrije neistinu i pravdu, da pregleda Zemlju izbliza, da prepozna zločine protiv pravednika, ona je otišla u planine (*Inana i Šukaletuda* 4-8, *ETCSL* 1. 3. 3). Nadalje, epitet Inanna-kur mogao bi se tumačiti na tragu dobro poznate Inanine epikleze *nin kur-kur-ra*, „Gospodarica svih zemalja“, u kojoj se ogleda božičin aspekt političkog vrhovništva nad naseljenom zemljom.⁶⁷

Liste bogova, popisi žrtvenih darova i književni tekstovi izvršno pokazuju da je u 3. tisućljeću postojalo mnogo lokalnih Inaninih oblika. Razlikovali su se po epitetima i naslovima.⁶⁸ Taj je fenomen najvjerojatnije bio posljedicom univerzalnog štovanja božice Inane tijekom prethodnog razdoblja Uruka, a možda i njezine identifikacije s lokalnim ženskim božanstvima. Njezina kontradiktorna i složena priroda možda je rezultat tih ranih sinkretizama.

⁶³ SZARZYŃSKA 2000.

⁶⁴ COOLEY 2008: 164, 165.

⁶⁵ *ETCSL* 1. 4. 1; KATZ 2003: 93-98. Venerin ciklus je možda i osnovica mita *Inana i Šukaletuda* (*ETCSL* 1. 3. 3)

⁶⁶ SZARZYŃSKA 2000.

⁶⁷ U prilog Inaninu vrhovništvu nad ranim sumerskim gradovima možda je prikaz više gradskih imena na jednom cilindričnom pečatnjaku. Među sačuvanim proto-klinastim tekstovima iz različitih gradova postoji grupa pločica na koje je utisnut takav pečat. Sve završavaju unosom koji bilježi prinos darova uručkoj Inani. To možda upućuje da je postojao pan-mezopotamski vjerski savez sa središtem u Uruku, okupljen oko Inane, uručkoga glavnog božanstva (WESTENHOLZ 2007: 336).

⁶⁸ Npr. u Kišu Inanna-GAR, u Zabalamu kao Inanna-Zabalam.

Najuobičajeniji joj je epitet u sumerskom razdoblju bio netom spomenuti nin kur-kur-ra koji iskazuje njezinu autoritativnu moć. Značenje također čestog naslova nu-gig(-an-na) nije potpuno jasno, ali vjerojatno iskazuje njezinu astralnu narav.⁶⁹ Iako se rani književni tekstovi ne mogu sigurno i potpuno razumjeti, nailazimo na jasne pridjeve poput „blistava“ ili „sjajna“ koji ukazuju na Inanu kao Veneru. Međutim, dok sumerska osobna imena, poput Inanna-ur-sag, „Inana je ratnik“, upućuju na njezinu ratničku prirodu, sve do kraja 3. tisućljeća pr. Kr. i 3. dinastije Ura nema nijedne posvete Inani kao „Gospodarici bitke“.⁷⁰

„Semitska“ Ištar nasuprot „sumerskoj“ Inani

Stapanje i prožimanje sumerske Inane i akadске Ištar vrlo je složen problem. Čini se da je ratnički karakter božice Ištar, koji se prvi puta vidi na prikazima sa cilindričnih pečatnjaka akadskog razdoblja (Sl. 10), bio semitska značajka. Međutim, iako je istina da je Ištar kao božica grada Akada (Aštar Annunitum) stvarno „Gospodarica bitke“, Ištar je općenito već u 3. tisućljeću pr. Kr. objedinjavala više karakteristika. Primjerice, najranija ljubavna vraćanja kojima se zazivala Ištar (Enheduanine himne) akadská su, a ne sumerska. S druge strane, ratničke značajke nisu potpuno isključene iz Inanina karaktera (ime Inanna-ur-sag i veza s lavom). Ištar se, poput Inane, stapala s raznim lokalnim božicama koje su svoje osobine pridodavale njezinima. U rana složena semitska imena uklapa se kao majka imenovane osobe, što otkriva „majčinski“ dio Ištarinog lika.⁷¹ Treba uzeti u obzir da su sumerska i akadská kultura supostojale i tako konstantno utjecale jedna na drugu.⁷²

Inana kao Ištar

Ime božice Eštar (kasnije Ištar) pojavljuje se kao dio osobnih imena već u predakadskom razdoblju. Smatra se da je „Eštar“ izvedenica teonima Attar koji je poznat s ugaritskih i južnoarapskih natpisa.⁷³ Attart/Ašart je njegov ženski oblik. Dva su imena značila planetu Veneru i njezin aspekt ženske jutarnje zvijezde (Attart) i muške večernje (Attar). Time bi se onda moglo objasniti štovanje Ištar

⁶⁹ ZGOLL 1997.

⁷⁰ WESTENHOLZ 2007: 337.

⁷¹ To zasada nedostaje kod sumerske Inane, iako u ranodinastičkom IIIB Girsuu ima osobnih imena poput Inanna-ama-mu, „Inana je moja majka“.

⁷² Indikativno je da se Aštar u osobnim imenima pisalo isključivo silabički, u obliku aš-dar, dok se u svim ostalim kontekstima pisalo s logogramom INANNA. Tek se od 2. tisućljeća sa sigurnošću može reći da se logogram INANNA u akadskom kontekstu čitao Ištar.

⁷³ ROBERTS 1972: 39.

kao božice ljubavi (ženski aspekt – jutarnja zvijezda) i božice rata (muški aspekt – večernja zvijezda). U Mezopotamiji se božanstvo Attar, vjerojatno pod utjecajem sumerske Inane koja je posjedovala slične karakteristike, razvilo u božicu Ištar.⁷⁴ Osvojivši južnu Mezopotamiju Sargon je provodio politiku spajanja sumerskih bogova sa svojim semitskim. Namjeravao je položiti temelje za ujedinjeno kraljevstvo Sumera i Akada te približiti semitske bogove Sumeranima.⁷⁵ Njegova je kći Enheduana bila velika svećenica boga mjeseca u Uru, a možda je obnašala i funkciju u Uruku.⁷⁶ Naime, njezina književna djela ne spominju samo Nanu/ Sina (boga mjeseca i zaštitnika grada Ura), već i dva glavna božanstva Uruka, Inanu i Anua.

Mogući prikaz prvotne Ištar nalazimo na akademskom cilindričnom pečatnjaku pisara Ade (Sl. 11): krilata božica u naboranoj je haljini, a oružje joj viri kraj ramena. U ruci drži grozd datulja. Smatra se da je to Ištar s atributima koji odgovaraju aspektima rata i seksualnosti.⁷⁷ Vrlo nalikuje prikazu na fragmentu velike posude (Sl. 12) koja vjerojatno pripada kraju ranodinastičkog razdoblja.⁷⁸ Božica je također u naboranoj haljini, nosi naglavak s rogovima na kojemu su i klasovi ječma.⁷⁹ U lijevoj ruci također drži grozd datulja.

U 3. tisućljeću pojavljuju se prvi književni tekstovi koji jasnije otkrivaju Inanin/Ištarin karakter. Najinformativnija je *Inanina himna* koju je prema predaji spjevala Enheduana, kći Sargona Velikog. Navodi Inaninu odgovornost za sve aspekte ljudskog života, od pozitivnih do negativnih:

„114 Bez Tebe niti jedna sudbina uopće nije određena...

115 Trčati, bježati, utišati i smiriti Tvoje je, Inana.

117 Otvoriti ceste i putove, mjesto mira na putu, suputnika za slabe, Tvoje je, Inana.

118 Održavati putove i pravce u dobrom redu, razdrobiti zemlju i učiniti ju čvrstom Tvoje je, Inana.

119 Uništiti, izgraditi, iščupati i usaditi Tvoje je, Inana.

120 Pretvoriti muškarca u ženu i ženu u muškarca Tvoje je, Inana.

121 Poželjnost i požuda, dobra i imetak tvoji su, Inana.

123 Stjecanje bogatstva i uspjeh u bogatstvu, gubitak dobara i smanjeno bogatstvo Tvoji su, Inana.

⁷⁴ COLLINS 1994: 110.

⁷⁵ HALLO, VAN DIJK 1968: 9; LEICK 1991: 96.

⁷⁶ COLLINS 1994: 111.

⁷⁷ COLLON 1987: 165.

⁷⁸ ORTHMANN 1975: 188.

⁷⁹ Razlika je i u predmetima koji joj „izbijaju“ iz ramena. Iako neki autori te predmete interpretiraju kao oružje, možda buzdovane (npr. COLLINS 1994: 115), čini se nevjerojatnim da bi bili savijeni. K tomu, na vrhu jednoga kao da se razabire cvijet.

- 125 Dodijeliti (spolnu) zrelost, dostojanstvo, anđele čuvare, zaštitna božanstva i svetišta Tvoje je, Inana...
- 143 Dati krunu, prijestolje i kraljevsko žezlo Tvoje je, Inana.
- 156-157 Dodijeliti božanske i kraljevske naslove, dati pripadne upute, klevete, lažne riječi, zloupotrebe, govoriti neprijateljski i precijeniti se, Tvoje je, Inana.
- 164-168 Razdor, kaos, protimba, borbeni i nagli pokolj..., znati sve..., ucijepiti strah..., i mrziti..., Tvoje je, Inana.“

(*Inninshagurra, ETCSL 4. 07. 3*)

Litanija antitetičkih kompetencija najbolje reflektira Inaninu polarnost. Enheduanina književna djela jasno slijede prvenstveno sumersku tradiciju i slave sumerska božanstva (pogotovo Inanu). Kasnija tradicija ipak označava Sargonovu dinastiju kao „Ištarinu“. To vjerojatno odražava važnost božičina kulta u Akadu, prijestolnici Sargonida.⁸⁰

Za 3. dinastije Ura Inana/Ištar je u Nipuru imala vlastiti hram Eduranki, „Kuću veze između neba i zemlje“.⁸¹ Ondje se čuvala tijara, simbol kraljevske vlasti,⁸² čime se jasno iskazivala Inanina veza s vladarima. Oni su je dodatno naglašavali u himnama i u raznim mitološkim pričama. Jedna od najpopularnijih legendi iz razdoblja 3. dinastije Ura bila je o Enmerkaru, vladaru Uruka, i Ensuhgirani, kralju Arate, koji su se nadmetali za Inaninu naklonost. Na kraju Ensuhgirana priznaje Enmerkaru:

„Tebe voli Inana, ti si jedini uzvišen. Inana je istinski izabrala tebe za svoje sveto krilo, ti si njezin ljubljeni.“ (*Enmerkar i Ensuhgirana 276–278, ETCSL 1. 8. 2. 4*)

Na isti su način i vladari 3. dinastije Ura vidjeli sebe kao Inanine supružnike. Inanin seksualni aspekt od toga je razdoblja dominantan u sumerskome korpusu ljubavne lirike. Glavna tema je ljubav između djevojke Inane i pastirskoga boga Dumuzija koja kulminira njihovim vjenčanjem. Dumuzi nije bio samo božanstvo, već i legendarni prepotopni kralj Bad-tibire. Kraljevi su se poistovjećivali s njime i preuzimali njegovu ulogu u obredima Svetog vjenčanja. Inana je u sumerskoj ljubavnoj lirici ocrтана kao mlada djevojka, puna entuzijazma, strastvene ljubavi i seksualne čežnje.⁸³ Njezina veza s Dumuzijem i njezina pobjeda nad smrću temom su jedne od najpoznatijih sumersko-babilonskih priča (*Inanin/Ištarin silazak u Podzemlje*). Inana je odgovorna za Dumuzijevu smrt, jer je on mora zamijeniti

⁸⁰ ROBERTS 1972: 145.

⁸¹ Inana se ondje, kako se čini, štovala gotovo poput glavnog boga Enlila (GRONEBERG 2007: 323)

⁸² SUCH-GUTIÉRREZ 2003: 191-224.

⁸³ WESTENHOLZ 2007: 338.

u podzemnom svijetu. Pozadina mita različito se tumači. Po jednoj teoriji Inanin silazak u Podzemlje i izlazak iz njega mitološko su objašnjenje astralnog fenomena, Venerina ciklusa. Druga ističe da Dumuzi, kao bog plodnosti, boravi u Podzemlju tijekom zimskih mjeseci.⁸⁴ Uzme li se u obzir Inanin astralni aspekt, u tome se mitu još jasnije uočava dvojnost njezine prirode. Čini se da se nije očitovala samo u dvojnosti jutarnja/večernja Venera, božica ljubavi/rata, žensko/muško, već i u prenesenom značenju kao Nebeska kraljica/Gospodarica Podzemlja. Potvrdu ne nalazimo samo u ovome i sličnim mitovima i u njezinoj epiklezi nin-kur,⁸⁵ već i na raznim prikazima Inane/Ištar „Kraljice noći“, u kasnijem starobabilonskom razdoblju. Prikazivala se kao krilata, gola⁸⁶ žena s kandžama umjesto stopala i često s kraljevskim simbolima u ruci (Sl. 13). Epiklezu „Kraljica noći“ potvrđuju i sove pokraj nje. Na jednom prikazu božica stoji dijelom u Podzemlju (naznačeno je raznim mitološkim hibridnim stvorenjima – demonima Podzemlja), a dijelom na zemlji među drugim bogovima i ljudima (Sl. 14). Inana/Ištar od akadskog se razdoblja ipak uglavnom prikazivala kako stoji na životinji, najčešće lavu, i u ruci drži oružje. Često joj oružje viri iza ramena, čime se naglašava njezin ratnički karakter (Sl. 10).

Dolaskom akadске dinastije i semitskih božanstava širi se panteon i stvaraju se dodatne veze među bogovima. Ranije se Inana spominjala uz oca, boga mjeseca Sina i supruga Dumuzija. Krajem 3. tisućljeća počinju se spominjati i njezina kći Nanaja te sinovi Lulal, Latark i Šara. Izranja slika Inane kao Božice Majke, iako njezino majčinstvo nije bilo u prvome planu. Otac njezine djece nije bio Dumuzi i nisu imala ulogu u njezinoj mitologiji i kultu.⁸⁷

Umnožavanje Inaninih/Ištarinih manifestacija na vrhuncu je u 2. tisućljeću pr. Kr. Njezin kult se održavao u većini značajnijih gradova. Za to je doba karakteristično i štovanje različitih oblika božice Ištar u istome gradu. Tada je „Ištar“ konačno postalo generički naziv za božicu.⁸⁸

U starobabilonskom svijetu jasno su bili odijeljeni spolovi i njihove karakteristike, što se odražavalo i u viđenju božanskog svijeta. Na jednoj Listi bogovi se nabrajaju u skupinama po spolu. Ištarino ime je zapisano nakon Dumuzijeva, dok su sve ostale njezine manifestacije grupirane s ostalim ženskim božanstvima. Među tim Ištarinim manifestacijama pojavljuje se već i Zarpanita, supruga vrhovnoga babilonskog boga Marduka. Kraljevska retorika također je promijenila fokus – jedino preko

⁸⁴ Veza s plodnošću i izmjenom godišnjih doba osigurala je jedino ovom Inaninom mitu da opstane u Ištarinom mitološkom krugu.

⁸⁵ Kur je u sumerskim tekstovima čest naziv za Podzemlje, pa je epikleza dvoznačna: „Gospodarica planine“ i „Gospodarica podzemnog svijeta“.

⁸⁶ Silazeći u Podzemlje Inana na svakima od sedmerih vrata ostavlja dio odjeće i nakita (zemaljski identitet). Kad dođe do prijestolja Svijeta mrtvih i sjeda na njega, potpuno je gola.

⁸⁷ WESTENHOLZ 2007: 339.

⁸⁸ GRONEBERG 1997: 75.

Enlila, vrhovnoga boga sumerskog panteona, ostala božanstva mogu imati udio u političkoj moći.⁸⁹ Ta je promjena jasno izražena u himni gdje Inana izriče o Enlilu:

„On je položio nebese na moju glavu kao krunu.
On je stavio Zemlju na moja stopala kao sandale.
On je omotao svetu ba odoru oko moga tijela.
On je stavio sveto žezlo u moju ruku.“

(*Inanina himna* F 10-13, *ETCSL* 4. 07. 6)

U jednoj se kraljevskoj himni slavi čin kojim su Enlil i njegova žena Ninlil podarili moć Inani. Ona im je podređena, iako joj moći još uvijek uključuju vlast nad četirima stranama svijeta. Simbolika uske veze ovozemaljskog vladara i nebeske božice u svetkovini Svetog vjenčanja te njegova titula „Inanin suprug“ nastavila se i tijekom starobabilonskog razdoblja. Ištar se sve češće prikazivala kako drži kraljevsko znakovlje koje dodjeljuje „svom najdražem kralju“. Naglasak sad više nije na ljubavi prema kralju, već na zaštiti. Ištar, „Gospodarica bitke“, stoji uz bok kralju i udara njegove neprijatelje. Njezina se silovitost u ratu konstantno spominje i u sumerskim i u akadskim himnama: „Veličanstvena silovita oluja, ... Inana odašilje užas i blještavilo u bitki!“ (*Inanina himna* A 1-2, *ETCSL* 4. 07. 1), kao i „Slavim najveličanstveniju, ratnicu među bogovima“.⁹⁰ Ištarin lik od tog se doba nosio na čelu vojske u bitci.

Njezin se bijes može umiriti i ona može biti samilosna i suosjećajna. Osobna imena koja odražavaju taj vid božice složena su s apozicijom *ummi*, „moja majka“ (*Ištar-ummi*, „Ištar je moja majka“, i *Ištar-ummi-eništim*, „Ištar je majka slabih /žena“).⁹¹

Najočitije je da se Inana, buntovna djevojka, preobrazila u Ištar, kraljicu nebese i ljudi. Njezin se kraljevski karakter najviše potvrđuje vlašću nad *me*-počelima (*gerza* na sumerskom, akadski prijevod *paršu*) i nad negativnim i pozitivnim aspektima ljudskoga društva. Uz ratnički karakter najviše se naglašavala božičina kontrola nad seksualnošću (privlačnošću i činom, kao i ishodom, začecem, čak i rađanjem). Ištar postaje manifestacijom seksa i erotičnosti, zaštitnicom nevjesta, udatih žena i prostitutki.⁹² Postavši kraljicom nebese postala je i prva prostitutka.⁹³ Taj aspekt jasno iskazuje jedna od njezinih himni:

⁸⁹ WESTENHOLZ 2007: 339.

⁹⁰ *Agus'aya* A i 1-2; GRONEBERG 1997: 75.

⁹¹ Ištar se kao *mater dolorosa* prvi puta pojavljuje baš u liturgijskim kompozicijama toga razdoblja, posebno u jadicovkama nad razorenim gradovima. Iskazuje isti očaj kao i u tužaljka zbog Dumuzijeve smrti (WESTENHOLZ 2007: 340).

⁹² WESTENHOLZ 2007: 341.

⁹³ U sumerskim ljubavnim vraćanjima prostitutke se nazivaju Inaninim kćerima (FALKENSTEIN 1964: 114).

„Dok sjedim u pivnici žena sam i obdaren mladić.
 Kad sam na mjestu prepiraka, žena sam, savršeni oblik.
 Kad sjedim pred vratima gostionice, prostitutka sam i poznajem penis koji je
 prijatelj muškarcima, a ljubavnik ženama.“

(*Inanina himna* I 16-22, *ETCSL* 4. 07. 9)

Inanina akadaska astralna manifestacija je Ištar-*kakkabum* (“Ištar zvijezda”) koja se do kraja 2. tisućljeća mijenja u Ištar-*kakkabi* (“Ištar od zvijezda”). U verziji iz 1. tisućljeća⁹⁴ sačuvano je fragmentarno dvojezično djelo *Ištarino uzvišenje*,⁹⁵ nastalo vjerojatno u kasnom 2. tisućljeću. Opisuje kako veliki bogovi (nebeski bog Anu, bog nastanjenog svijeta Enlil i bog dubina Ea) uzvisuju Ištar. Anu mladu djevojku smatra jednakom i prihvaća je za suprugu pod imenom Antu, obdaruje je *me*-počelima (*paršu*) koje posjeduje i uzvisuje je na nebo kao Veneru (sum. Dilbat, akad. „Ištar zvijezda“), da bude istoga ranga kao sunce (njezin brat) i mjesec (njezin otac). Enlil joj daje ime Kraljica Nipura, zatim zemlju, ratne moći i ratne igre te *me*-počela koja su bila u njegovu vlasništvu. Eina darovnica, nažalost, nedostaje, ali i on joj je, vjerojatno, dao svoja *me*-počela. Time je i u semitskoj tradiciji objašnjeno kako je Ištar stekla vlastita *me*-počela.⁹⁶

U 1. tisućljeću svaki je grad imao po jednu božicu s naslovom “gospodarica” (*beltu*) i drugu s naslovom „kraljica“ (*šarratu*) grada. Jedna je uvijek Ištar. U Nipuru je ona bila kraljica, dok je božica Gula bila gospodarica. U Uruku je Nanaja bila kraljica, a Ištar gospodarica. Ištar je, nadalje, bila kraljica Sipara i Larse. U glavnom gradu Babilonu Ištar je zvana Babilonskom, Gospodaricom ili čak Kraljicom Babilona, a Zarpanitu je štovana kao Gospodarica Babilona ili Kraljica Ezagila, Mardukovog hrama. Razlog prividnoj zbrci je što Babilonska Ištar i Zarpanitu nisu teološki sinkretizirane, već su isto božanstvo. Nadalje, u 8-7. stoljeću Zarpanitu se identificirala s uručkom Ištar te je postala Mardukova supruga pod imenom Beltija. To je, zapravo, simboliziralo njezinu podređenost ideologiji koja je bila politički usredotočena na Babilon, a teološki na Marduka kao dominantnog vladara panteona.⁹⁷

Posljednji babilonski kralj Nabonid posvetio je hram Ištar od Eturkalama (njezino prvotno sveto mjesto u Babilonu) kao akadskoj božici, o čemu svjedoči himna:

„Za Ištar, vrhovnu, koju bogovi vole, hrabru,
 Inin, božicu bitke, koja izaziva metež,

⁹⁴ HRUŠKA 1969.

⁹⁵ Najnoviji prijevod v. u FOXVOG 2013.

⁹⁶ U sumerskoj je Inana preotela *me*-počela bogu Enkiju (*Inana i Enki*; *ETCSL* 1. 3. 1)

⁹⁷ BEAULIEU 2003: 75-79.

blještavu, stvoriteljicu, uzvišenu među Iggijima (?),
 veličanstvenu među Anunakijima (?), koja ulijeva strahopoštovanje,
 gospodaricu čija aura prekriva nebesa,
 čije zrake preplavljaju širom zemlju,
 za Ištar akadsku, gospodaricu bitke, onu koja započinje borbe,
 koja stanuje u Emašdari (?),
 koja je u središtu Babilona, moju gospodaricu.“

(EHELOLF 1926: i 1-15)

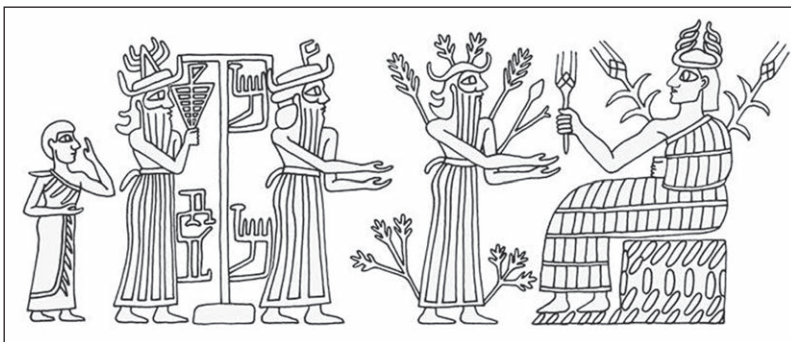
Složena priroda mezopotamskih božica i njihovo značenje u ljudskom životu od početka mezopotamske povijesti najevidentniji su u liku najveće, Inane/Ištar. Njezin izrazito kompleksan karakter koji izranja iz raznih prikaza i književnih djela rezultat je njezina stapanja s brojnim, često lokalnim, ženskim božanstvima. Najistaknutija je njezina uloga božice ljubavi i rata. Inana/Ištar pružala je sliku neovisne, tvrdoglave, ponekad i razmažene mlade žene čije su slatke, zavodljive riječi krile prevrtljivo srce i žestoku narav. Bila je izrazito prilagodljiv lik koji su preuzele razne kulture diljem starog Istoka i šire. Preživjela je kao jedno od najvažnijih božanstava sve do perzijskog razdoblja i s punim se pravom nazivala Kraljicom nebesa i ljudi.

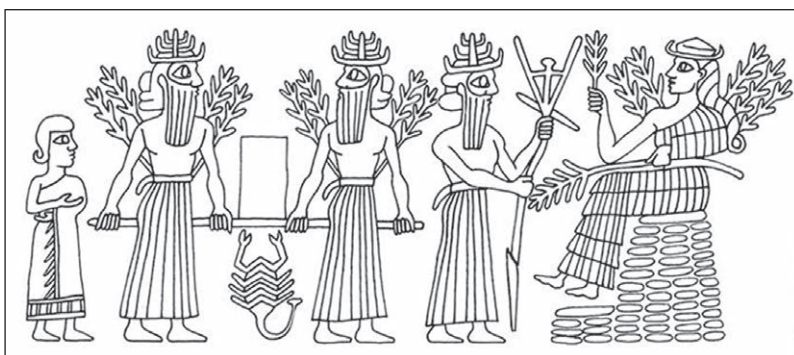
Slika 1. Velika božica iz iz Çatal Hüyük (ZÁHONYI 2014: 51, fig. 1)

Slika 2. Božica žita višeg ranga, vjerojatno sjedi na žitnom silosu. Drži snop žita i prima tri muška i jedno žensko božanstvo nižega ranga. Prikaz s cilindričnog pečatnjaka, akadsko razdoblje (STUCKEY 2008).

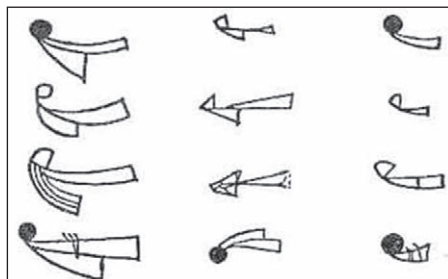
Slika 3. Božica žita višeg ranga, vjerojatno sjedi na skladištu sjemenja. Drži klas žita i prima tri niža boga. Dvojica pružaju ruke u molitvi. Iza njih je štovatelj. Prikaz s cilindričnog pečatnjaka, akadsko razdoblje (STUCKEY 2008).

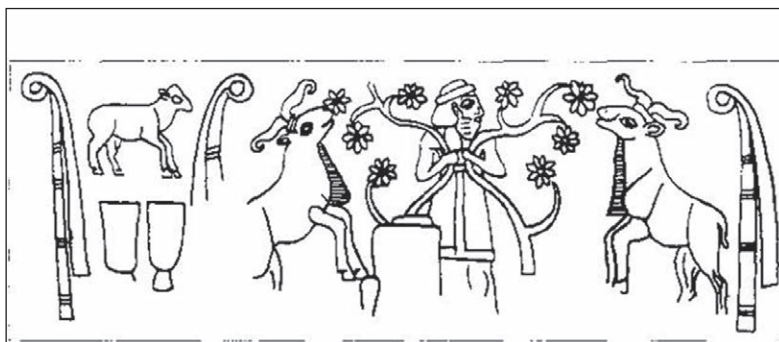
Slika 4. Božica žita nižeg ranga, vjerojatno sjedi na gomili sjemenja. U svakoj ruci drži po klas žita i prima tri viša boga. Prvi joj pruža plug, dvojica nose škorpiona (Iškarin simbol). Iza njih je štovatelj s rukom u molitvenom položaju. Prikaz s cilindričnog pečatnjaka, akadsko razdoblje (STUCKEY 2008).

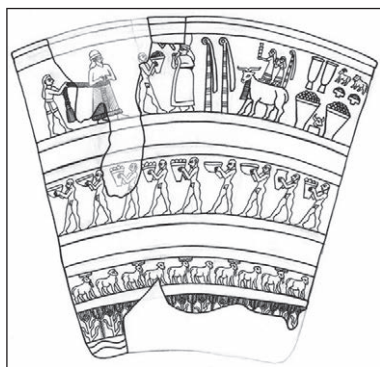
Slika 5. Inanin/Ištarin simbol – osmokraka zvijezda. Kuduru kamen babilonskoga, kasitskog kralja Melišipaka II. (LOUVRE 2012)

Slika 6. Protoklinasti Inanin simbol MUŠ (CDLI 2012)

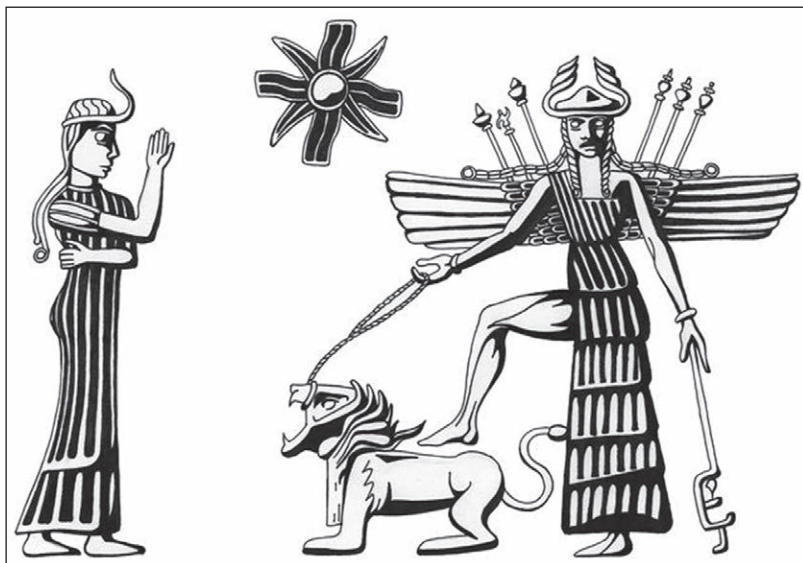
Slika 7. Svećenik-kralj (en) kao Dumuzi i Inanini simboli MUŠ. Prikaz s cilindričnog pečatnjaka, razdoblje kasnog Uruka (COLLINS 1994: 108).

Slika 8. Kralj-svećenik EN predvodi svečanu povorku k Inaninu hramu. Božica ili svećenica dočekuje poklonike pred vratima koja su naznačena s dva simbola MUŠ. Prizori s alabasterne „Vaze iz Uruka“. Kasni Uruk. (STUCKEY 2005).

Slika 9. Borba zmije i leoparda. Prikaz na steatitnoj vazi s natpisom „Inana i zmija“. (PITTMAN 2002: 212)

Slika 10. Ištar s lavom i moliteljica. Prikaz s cilindričnog pečatnjaka, akadsko razdoblje (STUCKEY 2004)

Slika 11. Jedan od najranijih prikaza Inane/Ištar. Prikaz s cilindričnog pečatnjaka pisara Ade, akadsko razdoblje (COLLINS 1994: 114).

Slika 12. Inana na fragmentu posude s kraja ranodinastičkog razdoblja (COLLINS 1994: 114).

Slika 13. Inana/Ištar, Kraljica noći. Ploča od pečene gline iz starobabilonskoga razdoblja (BRITISH MUSEUM 2012)

Slika 14. – Inana/Ištar između gornjeg i donjeg svijeta. Cilindrični pečat iz starobabilonskoga razdoblja (STUCKEY 2005).

KRATICE

<i>AOAT</i>	<i>Alter Orient und Altes Testament</i> , Münster: Ugarit-Verlag.
<i>ArOr</i>	<i>Archiv Orientalni</i> , Prag.
<i>ETCSL</i>	<i>The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature</i> (http://ETCSL.orinst.ox.ac.uk , 15. 11. 2014)
<i>IAS</i>	BIGGS, Robert D., 1974, <i>Inscriptions from Tell Abū Šalābīkh</i> , <i>Oriental Institute Publications</i> , 99, Chicago.
<i>MatriFocus</i>	<i>MatriFocus Web Magazine for Goddess Women</i> (http://www.matri-focus.com , 15. 11. 2014)
<i>RD</i>	<i>Ranodinastičko razdoblje</i>
<i>RIA</i>	<i>Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie</i> , Berlin: de Gruyter.
<i>SF</i>	DEIMEL, Anton. 1923, <i>Die Inschriften von Fara II. Schultexte aus Fara</i> , <i>WVDOG</i> 43.
<i>WO</i>	<i>Die Welt des Orients</i> , Göttingen.
<i>WVDOG</i>	<i>Wissenschaftliche Veröffentlichungen der Deutschen Orient-Gesellschaft</i> , Leipzig: Hinrichs.

BIBLIOGRAFIJA

- ANDRAE, Walter. 1930. *Das Gotteshaus und die Urformen des Bauens im Alten Orient*, Berlin: Hans Schoetz.
- ASHER-GREVE, Julia M. 1985. *Frauen in Altsumerischer Zeit*, Bibliotheca Mesopotamica 18. Malibu: Undena.
- BARCLAY, Alison 2001. The Potnia Theron: Adaptation of a Near Eastern Image. LAFFINEUR i HÄGG, ur. *POTNIA. Deities and Religion in the Aegean Bronze Age*, Proceedings of the 8th International Aegean Conference, Göteborg University, 12-15 April 2000 (*Aegaeum* 22) Liège: 373-386.
- BASMACHI, Faraj. 1947. The votive vase from Warka, *Sumer* 3: 118-127.
- BEAULIEU, Paul-Alain. 2003. *The Pantheon of Uruk in the Neo-Babylonian Period*, Leiden: Brill-Styx.
- BLACK Jeremy, CUNNINGHAM Graham, ROBSON Eleanor, ZÓLYOMI Gabor. 2004. *The Literature of Ancient Sumer*, Oxford: Oxford University Press.
- BLACK Jeremy i GREEN, Anthony. 2003. *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia. An Illustrated Dictionary*, London: British Museum Press.
- BRANDES Mark A. 1979. *Siegelabrollungen aus den archaischen Bauschichten in Uruk-Warka*, Freiburger Altorientalischen Studien 3. Weisbaden: Franz Steiner.
- BRITISH MUSEUM 2012. http://www.britishmuseum.org/explore/highlights/highlight_objects/me/t/queen_of_the_night_relief.aspx, 15. 05. 2012.
- CAVIGNEAUX, Antoine i KREBERNIK, Manfred. 2001. Ningagia, *RIA* 9, 351.

- CAVIGNEAUX, Antoine i KREBERNIK, Manfred. 2001b. Nin-tu, *RIA* 9, 507.
- CAVIGNEAUX, Antoine i KREBERNIK, Manfred. 2001c. Nun-baršegunu, *RIA* 9, 615.
- CAVIGNEAUX, Antoine i KREBERNIK, Manfred. 2001d. Nun-gal, *RIA* 9, 618.
- CDLI2012: Cuneiform digital library initiative, <http://www.cdli.ucla.edu/tools/SignLists/protocuneiform/archsigns.html>, 15. 05. 2012.
- CIVIL, Miguel. 1983. Enlil and Ninlil: the marriage of Sud, *Journal of the American Oriental Society* 103: 43-66.
- COLLINS, Paul. 1994. The Sumerian Goddess Inanna, *Papers from the Institute of Archaeology* (University of London) 5: 103-118.
- COLLON, Dominique. 1987. *First Impressions: Cylinder Seals in the Ancient Near East*, London: British Museum.
- COOLEY, Jeffrey L. 2008. Inana and Shukaletuda: A Sumerian Astral Myth, *KASKAL* 5: 161-72.
- COOPER, Jerrold S. 1993. Sacred Marriage and Popular Cult in Early Mesopotamia, u MATUSHIMA, E., ur. *Official Cult and Popular Religion in the Ancient Near East: Papers of the First Colloquium on the Ancient Near East -- The City and its Life, held at the Middle Eastern Culture Center in Japan* (Mitake, Tokyo) March 20-22, 1992. Heidelberg: Winter, 81-96.
- EDZARD, Dietz Otto. 2001. Nin-Isina, *RIA* 9, 387-388.
- EHELOLF, H. 1926. Die Baukunde des Königs Nabonid, Umschrift und übersetzung, *WVDOG*: 136-137.
- FALKENSTEIN, Adam. 1936. *Archaische Texte aus Uruk*. Berlin.
- FALKENSTEIN, Adam. 1964. Sumerian Literary Texts. *Zeitschrift für Assyriologie Neue Folge* 56, 113-129.
- FOXVOG, Daniel. 2013. The Late Bilingual Exaltation of Ishtar (Inannas Erhöhung), objavljeno na <http://home.comcast.net/~foxvog/Ishtar.pdf> (15. 11. 2014)
- FRANKFORT, Henri A. 1970. *The Art and Architecture of the Ancient Orient*, Harmondsworth: Penguin Books.
- GEORGE, Andrew R., 1993. *House Most High. The Temples of Ancient Mesopotamia, Mesopotamian Civilizations*, 5. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns.
- GLASSNER, Jean-Jacques. 1992. Inanna et les me, u *Nippur at the centennial 35. Comptes-Rendus des Rencontres Assyriologiques Internationales*. Ellis, Maria de Jong (ur). Philadelphia, 55-86.
- GREEN, M. W., NISSEN, Hans J. 1987. *Zeichenliste der Archaischen Texte aus Uruk*. Archaische Texte aus Uruk, Band 2, Berlin.
- GRONEBERG, Brigitte. 1986. Die sumerisch-akkadische Inanna/Ištar: Hermaphroditos?, *WO* 17: 25-46.
- GRONEBERG, Brigitte. 1997. *Lob der Istar: Gebet und Ritual an die altbabylonische Venusgöttin, Tanatti Istar*, Groningen: Styx Publications.
- GRONEBERG, Brigitte. 2007. The Role and Function of Goddesses in Mesopotamia, u *The Babylonian World*, Leick G. (ur.), Oxford: Routledge, 319-333.

- HALLO, William W. 1995. Scurrilous Etymologies, u WRIGHT DAVID, P. (ur.) *Pomegranates and Golden Bells*, Winona Lake: Eisenbrauns, 767-776.
- HALLO, William W., VAN DIJK, J. J. A. 1968. *The Exaltation of Inanna*. New Haven: Yale University Press.
- HARRIS, Rivkah 1991. Inanna/Ishtar as Paradox and Coincidence of Opposites, *Journal of the History of Religions* 29. 261-278.
- HEIMPEL, W. 2001. Ninsiana, u *RIA* 9, 487-488.
- HRUŠKA Blahoslav. 1969. Die spätbabylonische Lehrgedicht Inannas Erhöhung, *ArOr* 37: 473-522.
- JACOBSEN, Thorkild. 1976. *The Treasures of Darkness*. New Haven/London: Yale University Press.
- KATZ, Dina. 2003. *The Image of the Netherworld in the Sumerian Sources*. Bethesda, MD: CDL Press.
- KRAMER, Samuel Noah. 1966. *Historija počinje u Sumeru*, Zagreb: Epoha
- KRAMER, Samuel Noah. 1969. *The Sacred Marriage Rite: Aspects of Faith, Myth and Ritual in Ancient Sumer*. Bloomington: Indiana University Press.
- KRAMER, Samuel Noah. 1981. *History Begins at Sumer*, Philadelphia: University of Pennsylvania.
- KREBERNIK, Manfred. 1983. Zu Syllabar und Orthographie der lexikalischen Texte aus Ebla, *Zeitschrift für Assyriologie* 73, 236.
- LAMBERT, Wilfred G. 1982. The Hymn to the Queen of Nippur, u *Zikirsumim, Assyriological Studies presented to F.R. Kraus*, Leiden, 173-218.
- LAPINKIVI, Pirjo 2004. *The Sumerian Sacred Marriage in the Light of Comparative Evidence*. Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, University of Helsinki.
- LEICK, Gwendolyn 1991. *A Dictionary of Ancient Near Eastern Mythology*. London: Routledge.
- LOUVRE 2012: <http://www.louvre.fr/en/oeuvre-notices/kudurru-king-melishipak-ii>, 15. 05. 2012.
- MICHALOWSKI, Piotr. 2001. Nisaba, A., *RIA* 9, 575-579.
- ORTHMANN, Winfried. 1975. *Der Alte Orient*, Berlin: Propyläen.
- PITTMAN, Holly. 2002. The "Jeweler's" Seal from Susa and Art of Awan, u *Leaving No Stones Unturned*, HANSEN, Donald P. (ur.), Winona Lake: Eisenbrauns, 211-235.
- PORTER, Barbara N. 2004. Istar of Nineveh and her collaborator, Istar of Arbela, in the reign of Assurbanipal, *Iraq* 66: 41-44.
- PRITCHARD, James B. 1969. *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, Princeton, New York: Princeton University Press.
- REINER, Erica. 1995. *Astral Magic in Babylonia*. Transactions of the American Philosophical Society, 85/4. Philadelphia: American Philosophical Society.
- RENGER Johannes. 1975. Heilige Hochzeit, *RIA* 4, 251-259.
- ROBERTS, J. J. M. 1972. *The Earliest Semitic Pantheon*. Baltimore: John Hopkins University Press.

- ROMER, W. H. P. 1965. *Sumerische Königshymnen der Isin-Zeit*. Leiden: Brill.
- SELZ, Gebhard. 1995. *Untersuchungen zur Götterwelt des altsumerischen Stadtstaates von Lagaš*, Occasional Publications of the Samuel Noah Kramer Fund, 13. Philadelphia: The University of Pennsylvania Museum.
- SELZ, Gebhard. 2000. Five divine ladies: Thoughts on Inana(k), Ištar, In(n)in(a), Annunītum, and Anta, and the origin of the title “Queen of Heaven”, *Nin* 1: 29-62.
- STRECK, Michael P. 2001. Ninurta/Ningirsu, *RIA* 9, 512–522.
- STUCKEY, Johanna. 2004. Inanna, Goddess of Infinite Variety, *MatriFocus* 4-1.
- STUCKEY, Johanna, 2005. Inanna’s Descent to the Underworld, *MatriFocus* 4-3.
- STUCKEY, Johanna. 2008. Ancient Grain Goddesses of the Eastern Mediterranean, *MatriFocus*, 7- 4.
- SUCH-GUTIÉRREZ, Marcos. 2003. *Beitrage zum Pantheon von Nippur Im 3. Jahrtausend*, Università degli Studi “La Sapienza”, Rim.
- SALLABERGER, Walther. 1993. *Der kultische Kalender der Ur III Zeit*. Untersuchungen zur Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie, 7/1-2. Berlin: de Gruyter.
- SZARZYŃSKA, Krystyna. 2000. Cult of the goddess Inana in archaic Uruk, *Nin* 1: 63-74.
- VAN BUREN, Elizabeth Douglas. 1943. Symbols of the Gods in Mesopotamian Art. *Analecta Orientalia* 13.
- WESTENHOLZ, Joan Goodnick. 2000. King by Love of Inana – an image of female empowerment?, *Nin* 1: 91-94.
- WESTENHOLZ, Joan Goodnick. 2007. Inanna and Ishtar in the Babylonian World, u LEICK, Gwendolyn (ur). *The Babylonian World*. New York : Routledge, 2007. 332-47.
- ZÁHONYI, András. 2014. Vitaindító összefoglaló írástörténet kutatók munkájáról, módszeréről – Mandics György stílusában, *Acta Historica Hungarica Turiciensia* XXIX, 44-61.
- ZGOLL, Annette. 1997. *Der Rechtsfall der En-[h]edu-Ana im Liednin-me-šara*. *AOAT* 24.
- ZGOLL, Annette. 2003. *Die Kunst des Betens Form und Funktion, Theologie und Psychagogik*, *AOAT* 308.

Great goddesses of Mesopotamia

The power of the cults of Mesopotamian goddesses is surprising. They were considered patron deities of some of the largest cities, were believed to follow kings into battle and ensure their power, they crossed the borders between worlds, ensured fertility of the land and people, and healed the sick. The development of their cults can be traced to prehistoric times. Perhaps we might recognize the Great Goddess as early as Paleolithic, in the well-known figurines with pronounced feminine characteristics. For them, of course, we cannot claim that they represent the Goddess in the true sense, but they were certainly symbols of fertility and life. This is even more evident during the Neolithic period when, due to the emergence of agriculture, fertility of the land became even more important. Due to the development of society and the complex relationships within it, the cult of the Great Goddess also developed further. By the Sumerian period there was a multitude of female deities. The brightest example of the divine feminine power without a doubt was Inanna in Sumerian, or Ishtar in Akkadian mythology, undoubtedly the most respected and the most popular goddess of ancient Mesopotamia. She was at the same time the goddess of war, love and fertility, and the one who granted the supreme authority and strengthened the king's power. Inanna / Ishtar is the only deity whose worship can be traced back to the very beginnings of Sumerian-Babylonian civilization. Through the millennia her identity went through various reinterpretations and syncretisms. For this reason the author in this paper focuses on this goddess and on the basis of written and material sources she shows those different aspects.

Ključne riječi: Mezopotamija, Sumer, Velika Božica, Inana, Ištar

Keywords: Mesopotamia, Sumer, Great Goddess, Inanna, Ishtar

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

46

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2014.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 46

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Vlatko Previšić

Glavni urednik / Editor-in-Chief

Hrvoje Gračanin

Uredništvo / Editorial Board

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest/ancient history), Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek/
medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac
(moderna povijest/modern history), Tvrтко Jakovina (suvremena povijest/contemporary history),
Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko
Bratož (Ljubljana), Snježana Buzov (Columbus, Ohio), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki
(Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nada Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršna urednica za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Kristina Milković

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb

Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske,

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS

Naslovna stranica

Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog

Ivanka Cokol

Lektura

Jadranka Brnčić

Tisak

Web2tisak, Zagreb

Naklada

250 primjeraka

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*